

Գ. ՀԱԿՈՔՅԱՆ
(Անգամ Գերագույն Հոգևոր Խորհրդի)

Գ Ր Ի Գ Ո Ր Տ Ղ Ա *

ՉԱՓԱՄՈՒ ԵՐԿԵՐԸ

Ա. Կրոնա-բարոյական ոտանավորներ և պոեմներ

Մեր միջնադարյան գրականության պատմության մեջ Գրիգոր Տղայի տեղը որոշողը նրա չափածո գործերն են։ Վերջինները բաղկացած են մի քանի մեծ ու փոքր ոտանավորներից և պոեմներից։ Ինչպես տեսանք, ձեռագրերում նրան վերագրվում են 10—11 բանաստեղծություն, որից 5-ը պոեմներ են՝ 150—2400-ի հասնող տողերով, մնացածը՝ տարբեր ծավալի ոտանավորներ 20—40 տողից բաղկացած։ Պոեմներից մեկը կոչվում է ըստ ծայրանվան (ակրոստիկոս)՝ «Յիսուս Քրիստոս Որդի և բան»։ Երկրորդը՝ «Կտակ», երրորդը՝ «Գոպեխացի յուսացեալ», չորրորդը՝ «Յորժամ զիս ինձէն գտայ» և հինգերորդը՝ «Ողբ վասն առմանն Երուսաղէմի» ամենամեծ պոեմը, որը համարվում է բանաստեղծի գլուխ-գործոցը։ Մնացած փոքրիկ ոտանավորների վերնագրերը արդեն մեզ ծանոթ են նախորդ գլխից։ Այս բանաստեղծություններից միայն երկու փոքրիկ ոտանավորներ են տպագրվել «Արարատ» ամսագրում 1892 թվականին։ Անգամ «Ողբ վասն առմանն Երուսաղէմի» լավագույն պոեմը մինչև հիմա հայերեն դեռ չի հրատարակվել (եթե չհաշվենք Փրանսիացի գիտնական Դելյուրիեի հրատարակած՝ 1869 թվականին—Փրանսերեն թարգմանությունը հայերեն բնագրի հետ), մի գործ, որը մեր միջնադարյան հայ բանաստեղծության լավագույն նմուշներից է։ Ընդհանրապես Գրիգոր Տղայի բանաստեղծություններն իրենց բովանդակությամբ և մոտիվներով ունեն կրոնա-բարոյակրթական, մանկավարժական և պատմաքաղաքական

բնույթ։ Կրոնա-բարոյակրթական ոտանավորները համեմատաբար ծավալով տարբեր են։ Գրիգոր Տղայի գրեթե բոլոր բանաստեղծությունները գրվել են Գրիգոր Նարեկացու և Ներսես Շնորհալու դորեզ ազդեցության տակ։ Եթե բանաստեղծություններում մեծ մասամբ աչքի է ընկնում Ներսես Շնորհալու «Յիսուս Որդի», «Ողբ Եղեսիոյ» և մյուս գործերի ուժեղ ազդեցությունը, ապա ծավալով փոքրերը իրենց վրա նույն չափով կրում են թե՛ Շնորհալու և թե՛ Գրիգոր Նարեկացու Ողբերգութեան մատյանի ազդեցությունը։ Այստեղ Գրիգոր Տղան էլ Նարեկացու պես ամբաստանում, խարազանում է ինքն իրեն, որ շեղվել է ճշմարիտ ուղուց, որ մեղապարտ է և այլն։ Սկսենք «է յիս գիտութիւն» բառերով սկսվող ոտանավորով, որտեղ նա գրում է.

«է յիս գիտութիւն, բայց խամբրացեալ է,
Գոյ երկիւղ բարեաց, այլ շիջանի

միշտ...»⁹⁶

Ինչպես Նարեկացին, այնպես էլ Տղան մեղքի ծանրության տակ, թե՛ հոգեպես և թե՛ մարմնով դարձել է նկուն։ Ըստ ոտանավորի՝ բանական, պայծառ լույսի հետ խավարել է նաև նրա գիտակցությունը. գայթակղիչ շարք հանել է նրան ճիշտ ուղուց և հեռացրել Հիսուսից. այն ջերմ սերը, որ մի ժամանակ անխզելի կապ էր մարդու և նրա Արարչի միջև, այժմ սառել, ընդամացել է. երբեմնի հաճելի, հոգեպարար, հեղամրմունջ հովերի փոխարեն այժմ գեհնից փչող բքաշունչ քամիները հողմածեծ են անում նրա հոգին.

«է և յիս հոգի, բայց տկարացեալ է.

Ունիմ և լոյս պայծառ, բայց խաւարեալ է.

Կա և հուր սիրոյ, այլ սառուցեալ է.

Նւ հողմ քաղցրասիկ խորշակահարէ»⁹⁷

* Շարունակված «էջմիածին» ամսագրի 1964 թվականի Պ ժ-ից և 1965 թվականի Ռ Ռ Ա-ից, Ե—Զ—է-ից և Ը—Թ-ից։

⁹⁶ Մեսրոպ Մաշտոցի անվան մատենադարան, ձեռ. 8348, էջ 167։

⁹⁷ Անդր։

Բայց բանաստեղծը գիտակցում ու զգում է, որ ինքը մեղանշել է, խռոված է նրա հոգին, ուզում է ապաշխարել, որպեսզի ազատի իր հոգին ու մարմինը բզկտող մեղքերից, բայց անգոր է, չի կարող: Նա թեև ուզում է լինել առաջվա պես ջերմ բարեպաշտ և անսահման սիրով լեցուն դեպի արարիչը, սակայն, երկրային կյանքը նրան ձգում է, չի կարող գիմադրել և հաղթահարել: Կյանքից էլ, ինչպես նարեկացու մոտ, սկսվում է հոգու և մարմնի հակադրությունը և կոխվել:

«Ջերմ առ Աստուած, այլ ջուրն մերձ է. Կամ իմ բուռուցանել, բայց տօթն չար է»⁹⁸: Այս խոստովանում է, որ եթե ինքը հոգեպես ամուր ու կոռովի լինեք, աշխարհային մեղսակից կյանքի հեղեղը նրան շեր թշի և ընկղմի «մեղքի տիղմի» մեջ: Ե ապա՝ եթե նա չփակի իր հոգու աչքերը, չընդարձակեցնի հոգու, լինեք զգոն, զգվար թե նա ընկնեք մեղքի օվկիանը և այդպես տանջվելու: Իսկ մյուս կողմից էլ, բանաստեղծի ապրումներն ավելի ծանրանում ու խորանում են նաև նրա համար, որ նա, համեմատյալ դեպ, այդ մեղքերը կուրորեն կամ սնդիտակցորեն չի գործել: Համառ ու լուռ կոխվ է եղել նրա հոգու և մարմնի միջև, երկրային ու երկնային, բարու ու չարի, լույսի ու խավարի միջև, ըստ ինքը երկրային կյանքից դալթակղված՝ աշխարհից է աբել հոգեկանը և «կամաւ» է գնացել մեղքի ճամբերով:

«Հրաւէր ետ և բարեաց, բայց չըզգացի
զայն,
Չաչա կախուցի և այն կամաւ իմ ի բուն
մտի մեղաց...»⁹⁹:

Հոգու և մարմնի ցավագին բախումները մեր բանաստեղծության մեջ առաջին անգամ արտահայտել է Գրիգոր Նարեկացին: Գրիգոր Տղայից երկու և կես դար առաջ, Ողբերգության մատյանում, Նարեկացին դիմում է Տիրոջը, որ անցկացնի հոգու դառն վիճակը, «յորժամ իցէ մարմինն մեղօք դրանալ»: Նարեկացին խորապես ողբում է, որ մեղանշել է՝ թուլակամ լինելու և բարին ու չարը, լույսն ու խավարը շտարբերելու պատճառով:

«...Եւ դիտութեամբ էիցն՝ ի չէիցն միշտ
խաբեցեալ...
Անարե միջով յամենայն մասանց պար-
փակեալ.
Եւ եղկութիւն կորստեանն ի յուշ անդ
եկեալ...
Եւ տաժանմանցն արգասիք ծուլութեանն
մթով ծածկեալ,

Եւ զկեան ի վերայ օգտին ոչ ինձ գիտա-
ցեալ,
Եւ ի կշռութիւն բարւոյն ընտրութեան յի-
մար երեւալ»¹⁰⁰:

Սակայն, ամբաստանելով իրեն, Գրիգոր Նարեկացին չի հուսահատվում: Նա համոզված է, որ ինչքան էլ ծանր մեղքեր գործած լինի, այնուամենայնիվ ապաշխարության միջոցով կարելի է մաքրվել այդ մեղքերից և փրկվել: Սա Նարեկացու ողբերգության հիմնական մոտիվն է, որի շուրջն է պտտվում ամբողջ Նարեկը: Այսպես է վարվում իր վերոհիշյալ փոքրիկ ոտանավորում և Գրիգոր Տղան: Սա էլ հույսը չի կորում, իրեն ամբողջապես կորած չի համարում: Նա գիտե, որ երբ հասնի հատուցման օրը, ահեղ ատյանում երբ ինքը ներկայանա երկնավոր դատավորին՝ ներում ու փրկություն կլինի: Որքան ահեղ է դժոխքի սարսափի զգացումը, կորստյան երկյուղը, այնքան էլ ուժեղ է Գրիգոր Տղայի մոտ հույսը, որը թեև միակ, բայց ամուր հենարան է զղջացող մահկանացուի համար: Ահա թե ինչու՞ նա էլ իր դրական ուսուցչի՝ Նարեկացու պես հույսը երբեք չի կորում «անտխակալ և բարեգութ» Արարչից:

«Վա՛յ, երբ զարթնուցում հատուցումն
առնում,

Խաւար և տարտարոս դառն սարսափումն.
Բայց յոյս ետ մեղանաց և ես գտի զայն...
Բարի և զողորմելն և ես ուսոյց զայն...
Ի թողու պարտապանին և մեղ նայ,
Թողցէ Յիսուս բաղմաց զոր պահանջէ
նայ»¹⁰¹:

«Բան մաղթանաց հեծեծանաց» անունով հայտնի մյուս փոքրիկ ոտանավորը նույնպես գրված է Նարեկացուն և Շնորհալուռն հետեւելով: Անգամ ոտանավորի վերնագիրը հիշեցնում է Նարեկի վերնագիրը: Հայտնի է, որ Նարեկացու Ողբերգության մատյանի 95 գլուխներում, բացի ՂԲ և ՂԳ «բան»-երից, մնացած բոլոր գլուխներն ունեն «Վերստին յաւելուած կրկին հեծութեան, նորին հսկողի առ նոյն աղբբս մաղթանաց բանի, ի խորոց սրտի Խօսք ընդ Աստուծոյ վերնագիր-կրկնակները: Ահա այստեղից էլ Գրիգոր Տղան քաղել է իր ոտանավորի վերնագիրը: Իսկ ինչ վերաբերում է Շնորհալուռց եկող աղղիցության, պետք է ասել, որ ինչպես սա «Աշխարհ ամենայն» և «Առաւօտ լուսոյ» երգերում, ըստ ամենայնի, աղաչում և պաղատում է ներման համար, նույն ձևով էլ վարվում է Տղան:

¹⁰⁰ Գրիգոր Նարեկացի, «Մատենագրութիւնք», Վենետիկ, 1840, քան ԻԳ, էջ 53—54:

¹⁰¹ Զեռ. 1541, էջ 275:

⁹⁸ Զեռ. 8348, էջ 167:

⁹⁹ Անդ:

«Որով և ես ընդ պիտանոյն,
ի քէն հայցեմ հովիւ բարի.
Եւ պաղատիմ յամենայնի,
Արտասուալից մերձ քո մարմնի»¹⁰²;
Շնորհալին, տասնամյակներ առաջ, իր վե-
րոհիշյալ երկերում պաղատում էր.

«Ի քէն տէր հայցեմ,
ի մարդասիրէդ ...

Ձայնիւս աղաչեմ
Ձեռքս պաղատիմ...»¹⁰³;

Ապա նույն բանաստեղծն իր մի ուրիշ գոր-
ծում բողոքում է ինքն իր դեմ, որ շանսալով
փառաց ձայնին, հոգով ու մարմնով ամբող-
ջապես ընկել է մեղքի ձորձանքների մեջ և
խնդրում հետևյալ տողերով.

«Մաքրեա և զիմ միտքս մըթին,
Եւ զգայարանս խաւարին...

Ընդ լուսնական այսահարին,
Մանկանն հօր՝ անհատտին»¹⁰⁴;

Նույն ձևով ու ոգով էլ Գրիգոր Տղան իր
այդ ոտանավորի մեջ ցավում է, որ խելագա-
րի պես ընկել է մեղքի հորձանքների մեջ և
եւթ է պաղատում ազատվելու համար.

«Զիս որ հարեալս եմ ի հոգի,
Այսահարեալ շարեացն ախտի»¹⁰⁵;

Իսկ ի՞նչ ճանապարհով պետք է դուրս գալ
«մեղաց ծով»-ից, ի՞նչ միջոցներով և ո՞ւմ
օգնությամբ։ Երկու բանաստեղծներն էլ հոգով
հարվածված են, կորցրել են հոգու ան-
դորրությունը։ Այս դրությունից ազատվելու
համար, կա միայն մի միջոց. դա ամենակա-
րող Փրկչի ձեռքն է. ահա թե բժշկվելու, վե-
րակենդանանալու համար Շնորհալին ի՞նչ է
խնդրում Հիսուսից, որ իր խոցված հոգուն
«կենաց դեղ» դնի՝ որպես բալասան.

«Գթա՛ և յիս ըստ Ադամին,

Դի՛ր դեղ հոգույս խոցոյս խորին.

Ա՛րկ ի վերայ զձէթ և զգինին,

Զդեղն կենաց հոգույս վիրին»¹⁰⁶;

Հենց այսպիսի մի բժշկություն էլ Հիսուսից
խնդրում է Գրիգոր Տղան.

«Ողջացուցես, ո՛վ սքանչելի,

Վասն փառացն Քրիստոսի.

Քանզի խոցմամբ առ յիս բերի,

Առ քէն վրիժուդ հին նամակի»¹⁰⁷;

Շնորհալին, երբ զոչում ու ներումն է խընդ-
րում, միաժամանակ գիտակցում է, որ ինքը
արժանի չէ ներման, ամաչում է Տիրոջից, որ
նայի Նրան, բայց և այնպես անհիշալար Հո-

րից խնդրում է քավություն՝ նախքան ահեղ
դատաստանը:

«Այլ դու առատ յամենայնին,

Տո՛ւր ըզզրդշումն անգեղջս անձին,

Դառնալ առ քեզ բոլորովին,

Նախքան կոշման զիս յատենին»¹⁰⁸;

Գրիգոր Տղան էլ իր ոտանավորում գրում
է, որ ինքը արժանի չէ ներման, որովհետև
բարի գործերից հեռացել և չարին է գործա-
կից դարձել։ Բայց քանի որ Տերը առատ
շնորհներ ունի, նա չի կասկածում, որ իրեն
էլ այդ շնորհներից բաժին կհասնի.

«Որ պատահեալ քոյդ մեծ շնորհի,

Ամաչեցեալ ի կոր դարձի:

Որով դու Հայր, յորմէ առի,

Զաւազանին ծածկեալ բանի...»¹⁰⁹;

Եվ վերջապես Ներսես Շնորհալին ցանկա-
նում է, որ Փրկիչը միշտ իր տկար անձին զի-
նակից լինի չարի դեմ մղվող հոգեկան մար-
տերում, որպեսզի ինքը Տիրոջ զինակցու-
թյամբ այդ կռիվներից հաղթող դուրս գա.

«Լե՛ր մարտակից՝ տրկարսն անձին

Ի հոգևոր պատերազմին...

Զիս ամրացո՛ւ ի սրոյ նոցին,

Ծշմարտութեան զինով քոյին»¹¹⁰;

Նույն զգացմունքներն ու մտքերը դրսևոր-
վել են Գրիգոր Տղայի մոտ։ Աշխարհը և կյան-
քը նման են մի մեծ հովտի, ուր անվերջ
կռիվներ են գնում չարի ու բարու, մարդու ու
սատանայի միջև։ Որպեսզի տկար մարդը այս
կռիվներում չկործանվի, անպայման հարկա-
վոր է Տիրոջ հզոր օգնությունը.

«Լե՛ր աւգնական ինձ այս հովտի,

Մի՛ կորիցէ շնորհ քո բարի:

Որ ինձ եղեր յուսով բանի»¹¹¹;

Այս ոտանավորի վերջին մասն է կազմում
և մի փոքրիկ ներքող՝ բաղկացած 20 տողից։
Այս ներքողն իր էությունով, ոճով ու տաղա-
չափական արվեստով ո՛չ մի կերպ չի կապ-
վում «Բան մաղթանաց» բառերով սկսվող,
երկտող տներից կազմված, երկանդամանի
ուժվանկյան ոտանավորի հետ։ Ներքողը հաս-
տատուն տաղաչափական ձև չունի և մեր շա-
րականների նման մի տեսակ ազատ ոտանա-
վոր է։ Գրիգոր Տղայի «Բան մաղթանաց» ո-
տանավորի այս անհարազատ մասը գրված է
Մովսես Խորենացուն վերագրվող «Մեծացու-
ցէ» շարականների ազդեցությամբ տակ։ Շա-
րականների կանոններում ցրված բաղմաթիվ
«Մեծացուցէ»-ների մեջ Տիրամայրը մեծար-
վում և որակվում է «առաջաստ», «հարսնա-

102 Ձեռ. 8348, էջ 168;

103 «Ժամագիրք», Ս. էջմիածին, 1862, էջ 71

104 «Յիսուս Որդի», Կ. Պոլիս, 1824, էջ 93;

105 Ձեռ. 8348, էջ 68;

106 «Յիսուս Որդի», էջ 98;

107 Ձեռ. 8348, էջ 168;

108 «Յիսուս Որդի», էջ 116;

109 Ձեռ. 8348, էջ 168;

110 «Յիսուս Որդի», էջ 109;

111 Ձեռ. 8348, էջ 168;

բան», «իմանալի լուսարան», «օթարան լուսածին», «անմահ հարս» և այլ մակդիրներով: Որպեսզի մեղ համար պարզ լինի, թե այս ներբողը ո՞րքան նման է մեր «Մեծացուցէ»-ներին, առենք մի երկու օրինակ: «Մեծացուցէ»-ների մեջ այլաբանորեն հարսը Տիրամայրն է, իսկ փեսան՝ Քրիստոսը, որը զարդարում է երկնի Իսկուհուն ոչ թե հանդերձներով և ուրիշ զուգսերով, այլ անվախճան փառքի հավիտենական զարդերով: Ահա՛ մի քառյակ այդ ներբողից, որը գրված է մեր «Մեծացուցէ»-ների ոգով և ոճով.

«Մայր հաւատոյ սուրբ հարսնարան,
Եւ առագաստ գերադրական,

Տօն փեսային անմահական,

Որ զարդարեաց զքեզ անվախճան»¹¹²:

Ապա հետևյալ օրինակով էլ համեմատենք ներսես Շնորհալու «Աստուած անեղ» գործը Գրիգոր Տղայի այս ոտանավորի հետ.

Շնորհալի.— «Փառաց ի փառքս բարձրանան,

Աջակողմեանքն վերանան,

Յորժամ լսեն զերանական,

Ձայն օրհնութեան ի քէն կոչման»¹¹³:

Գրիգոր Տղա.— «Երկրորդ եկին դու հրաշազան,

Փառք ի փառս բարձրական,

Որ զմեղ ծնանիս լուսոյ

նման,

Աւազանաւն արդիական»¹¹⁴:

Ոտանավորի մյուս տներն էլ գրված են Շնորհալու վեցօրյա արարչության մեծ պոեմի՝ «Արարչական»-ի հետևողությամբ, տեղ-տեղ էլ կրկնություններով: Ամենայն հավանականությամբ այս ներբողը գրվել է հետագա դարերում և կցվել Տղայի այս պոեմին, որը գրիչների կողմից ավանդաբար վերագրվել է Գրիգոր Տղային:

Այժմ անցնենք ծավալով ավելի մեծ և տարբեր բնույթի ոտանավորներին: Վերջինները կազմության տեսակետից բնորոշ են նրանով, որ բացի «Գովելեացն յուսացեղոց» ոտանավորից, մնացած բոլորն էլ բաղկացած են երկտող տներից և գրված են մեծ մասամբ երկանդամ ութվանկանի ոտանավորի ձևով: «Գովելեացն յուսացեղալ» բառերով սկսվող ծավալուն երկը ծայրանուն (ակրոստիկոս) է, և տների սկզբնատառերը հոգում են «Գրիգորի է այս բանս» բառերը: Ամենից առաջ աչքի

է ընկնում, որ այս բանաստեղծությունը գրված է ներսես Շնորհալու «Յաղագս երկնից և զարդուց նորա» բնագիտական պոեմի ազդեցության տակ: Շնորհալին, դիտելով աշխարհը և գոյություն ունեցող բազմատեսակ արարածները, զարմանքով գրում է.

«Որպէս երազը որ ի յանուրջ զարհուրական,

Պաղատանօք առ ի բարիս փոփոխեցան...
Կայ այլ իմաստ ծածկեալ սքօք

խորհրդական,

Որ իմաստնոց է լսելեաց հաւանական»¹¹⁵:

Գրիգոր Տղան էլ, դիտելով տիեզերքը, աշխարհն ու բազմատեսակ արարածները, նույնպես զարմանքով ասում է.

«...Անտես իրաց միշտ ցանկանամ,

Նըկըրտիմ յար զարարածս.

Ընդ Արարչին գործ զարմանամ»¹¹⁶:

Այնուհետև փոխվում է Տղայի այս ոտանավորի ոգին ու շարք և այս անգամ էլ շարունակում է գրել Շնորհալու «Յիսուս Որդի» և «Արարչական» պոեմների հետևողությամբ: «Արարչական»-ի վեցերորդ երգի չորրորդ ութտողյա տան երկրորդ մասը այսպես է.

«Քո անապատում խոնարհութեամբ,

Եւ կամաւոր խաշելութեամբ,

Հաշտեա ընդ մեղ Տէր զթութեամբ,

Եւ թող ըզմեղս ողորմութեամբ»¹¹⁷:

Իսկ Տղայի այս ծայրանուն ոտանավորի «Ս» տառով սկսվող 13-րդ տունը գրված է ոչ միայն «Արարչական»-ի ազդեցությամբ, այլև բառացի կրկնվել է Շնորհալու վերևում մեջ բերված քաղվածքի վերջին երկու տողը: Ահա՛ Տղայի ոտանավորի այդ մասը.

«Սքանչելի քո զօրութեամբըդ,

Ի դատաստանն յայտնութեամբ,

Ըզմիտս առ քեզ վերամբառնամ.

Հաշտեա ընդ մեզ Տէր գթութեամբ,

Եւ թող ըզմեղս ողորմութեամբ»¹¹⁸:

Այստեղ էլ, ինչպես նախորդ ոտանավորի մեջ, Գրիգոր Տղան ապավինում է Տիրոջը և հույսը դնում նրա վրա, ինչպես Շնորհալին «Յիսուս Որդի» և նարեկացիին՝ «Մատեան ողբերգութեան» պոեմներում.

«Ի քոյդ ապաւինեալ,

Միշտ ազնական զքեզ կարդամ,

Գամ առ քեզ գանձդ կենաց»¹¹⁹:

¹¹⁵ «Յիսուս Որդի», էջ 322—323:

¹¹⁶ Ձեռ. 5707, էջ 264:

¹¹⁷ «Շարակնոց», էջմիածին, 1833 թ., էջ 473:

¹¹⁸ Ձեռ. 5707, էջ 264:

¹¹⁹ Անդ:

¹¹² Ձեռ. 8348, էջ 168:

¹¹³ «Փամագիրք», էջ 480:

¹¹⁴ Ձեռ. 8348, էջ 168:

Այնուհետև Գրիգոր Տղան ներսես Շնորհալու մի ուրիշ գործի՝ «Բան հաւատոյ» պոեմի ոգով ու խոսքերով մեծ տեղ է տվել դավանաբանական խնդիրներին: Վերևում տեսանք, թե իր արձակ թղթերում Գրիգոր Տղան հետևողականորեն պայքարում էր երկաթակուլության դեմ՝ ըստ որում մերկացնում է քաղկեդոնականությունը: Ահա այդ հարցերն իրենց արտահայտությունն են գտել ինչպես նրա մյուս շափածո մեծ գործերում, այնպես էլ այստեղ: Նա միաբնակությունը հակադրում է երկաթակուլությանը այսպես.

«Անսկիզբն Աստուած է Հայր,
Որ ոչ սկիզբն ոչ կատարած.
Առ ի նմանէ ծնեալ որդի...
Ի Հաւրէ բղխեալ հոգին,
Անքննաբար ի հրեղինաց,
Համագոյ կ փառակից,
Եւ իսկականից անեղ բանին»¹²⁰.

Գրիգոր Տղան այնուհետև խոսում է Ս. Երրորդության մասին.

«Կայանաւք և բնակութեամբ,
Երիցն ի մի տեղ հաստատեալ.
Ձի իննուց թիւ խորհրդեան,
Յերից յերկինս բաժանեալ»¹²¹.

Արձակ թղթերում Տղան հորդորում էր մաքուր, գործունյա և աշխատասեր լինելու հետ միասին լինել նաև կամքով ամուր ու տոկուն: Տղան նույն միտքն է արտահայտել նաև այս շափածո գործում: Դիմելով իր ընթերցողներին և բոլոր մարդկանց, նա ասում է.

«Հեր գործունեալ որպէս զերկաթ,
Սուրբ և մաքուր որպէս զարծաթ...»¹²².

Սա է վերահիշյալ ծայրանուն ոտանավորի էությունը: Այս շափածո երկում աչքի է ընկնում խոսքի գեղարվեստական կիրառումը՝ համեմատություններով ու այլաբանություններով: Թեև վերջինները բանաստեղծը օգտագործում է կրոնաբարոյական գաղափարները ամրապնդելու համար, սակայն խոսքի այդ գեղեցիկ միջոցները վերցված են բնությունից և իրականությունից: Օրինակ, ոտանավորի մեջ մի տեղ Արարչին համարում է սառն աղբյուր, իսկ մարդուն՝ ծարավից պապակված և ջուր տենչացող.

«Որ ես աղբիւր ջուր խնդրողաց,
Իմաստութեամբ քո հայցողաց.
Ի ծարաւան արբուցողաց,
Ձբաժակն ցուրտ պահանջողաց»¹²³.

Մի այլ տեղ էլ պաղատող հեղինակը գրտնում է, որ ինքը ապականվել է մեղքով, և

մարմնի բոլոր մասերով խարխուլել ու քայքայվել է: Այս դրուժնունից իրեն միայն կարող է հանել ամենաբույժ բժիշկը՝ երկնային ամենակարող Հայրը.

«Ի քեզ Տէր միացելոյ,
Ջանդամս ի քէն հատեալ պղծոյ,
Յաւդեա անդրէն զաւղով սիրոյ,
Որպէս ճարտար բժիշկ խոցոյ»¹²⁴.

Վերջապես մեղսագործը նման է որոգայթ ընկած, կամ օձից խայթված մարդու, որին պիտի ազատի և բժշկի նույնպես ամենահար Արարիչը.

«Ջամենայն շար զորոգայթ,
Առողջացո՛ղ զերթ զաւժ ի խայթ...
Լուսաւորեա զերթ ճառագայթ,
Աստուածային խորանսն անդ հարթ»¹²⁵.

Երբ ծայրանուն ոտանավորը վերջանում է «Գրիգորի է բանս այս» կապակցությամբ, այնուհետև գալիս է 7 քառյակ, որոնք կազմում են այս գրվածքի երկրորդ, բայց անկախ մի մասը: Վերջինս թե՛ բովանդակությամբ և թե՛ արվեստով, չի կապվում այս ոտանավորի բովանդակության հետ: Եթե սկզբից բանաստեղծը խոսում է Տիրոջ հետ, նրան դիմում է խնդրվածքներով, հիմնական նպատակն է ազատվել մեղքից, ներվել, ապա այս վերջին մասում հեղինակը ինքն է խորհրդատուի դերում հանդես գալիս և հորդորում մարդկանց, թե ինչպես պետք է անեն, որ երկրջի գանձերից բաժին ստանան.

«Ասեմ քեզ բան արդար և եթ,
Բոլոր հաստատ որպէս զմբէթ,
Ձոր թէ նայիս ինքնդ գոնէ գէթ,
Բժշկեսցէ զքեզ ու խէթ»¹²⁶.

Ոտանավորի այս երկու մասերը ոչ միայն բովանդակությամբ են տարբերվում, այլև վերջին մասի շարժումն ու արվեստը միանգամայն խորթ են Գրիգոր Տղայի գրվածքներին: Քառյակների տողերը վերջանում են խղճով բռնահանգերով, իսկ տեղ-տեղ էլ նույնիսկ անիմաստ: Այս տարբերությունները հիմք են տալիս մտածելու, թե ոտանավորին միացած այս մասը, որը ոչ մի բանով չի կապվում ծայրանվան հետ, արդյո՞ք Գրիգոր Տղայի գրչին է պատկանում՝ ինչպես ցույց է տրված ձեռագրում, թե՛ ուրիշի գործ է, սակայն գրչինքը սխալմամբ են Տղայի գործին կցել: Ամենայն հավանականությամբ ոտանավորի այս մասը Գրիգոր Տղային չի պատկանում:

(Շարունակելի)

¹²⁰ Ձեռ. 5707, էջ 264.

¹²¹ Անդ.

¹²² Անդ.

¹²³ Անդ.

¹²⁴ Անդ.

¹²⁵ Անդ.